

Kšicová, Danuše

Poutnické cesty do svaté země. Svědectví ruských a českých autorů

Opera Slavica. 2012, vol. 22, iss. 3, pp. 1-10

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125581>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

POUTNICKÉ CESTY DO SVATÉ ZEMĚ. SVĚDECTVÍ RUSKÝCH A ČESKÝCH AUTORŮ

Danuše Kšicová (Brno)

Abstrakt:

Cestopisy šesti ruských a šesti českých poutníků na Blízký východ svědčí o proměnách Palestíny a Egypta v průběhu deseti století i o vývoji žánru cestopisu.

Klíčová slova: Blízký východ; Proměny; cestopis; vývoj.

Pilgrim's Journeys to the Holy Land. Testimony of Russian and Czech Authors

Abstract:

Pilgrimages of six Russian authors and six Czech ones to the Middle East show the changes in Palestine and Egypt during ten centuries as well as the development of the genre of pilgrimage.

Key words: Middle East; Metamorphoses; pilgrimages; development.

Putování do Svaté země mají v žánru cestopisu zvláštní postavení, neboť plní hluboké duchovní poslání.¹ Základním motivem těchto cest byla odvěká víra, že modlitba realizovaná na posvátných místech má mnohem větší účinnost, než je tomu jinde. Křesťanství v podstatě jen navázalo na to, co bylo známo nejen v antice, ale také v nejrůznějších pohanských kulturách. Ve středověku, ale i později proto pouti k Božímu hrobu plnily především funkci sakrální. Z vytypovaných dvanácti autorů se uvedená charakteristika týká především poutníka z počátku 12. století převora Daniila (1104–1106), jehož mise však byla kupodivu nejklidnější, protože se odehrávala v době Jeruzalémského království, vzniklého po první křížové výpravě uspořádané r. 1095. V jeho čele stanul představitel vítězných křížáků král Balduin, korunovaný v listopadu 1100. Z Daniilova cestopisu² je zřejmé, že měl v Palestině výsadní postavení. Byl mu přátelsky nakloněn

¹ GUREVIČ, A. Ja.: Kategorie středověké kultury. Praha 1978. POTEBNJA, A. A.: Estetika i poetika. Moskva 1976.

² Choždenije igumena Daniila. Podgotovka teksta, perevod i kommentarii G. M. Prochorova. Elektronnaia biblioteka IRLI RAN. Sobranije tekstov. Biblioteka literatury Drevnej Rusi. t. 4 dle: РНБ, Q. XVII. 88, 1495 г. Л. 1–48. 2006–2011 Институт русской

sám král Balduin, k jehož vojenské výpravě do Damašku se Daniil mohl připojit při tehdy velmi nebezpečné cestě ke Galilejskému neboli Tiberiadskému jezeru. Město Tiberias bylo od Jeruzaléma vzdáleno čtyři dny pochodu, tři dny po kamenitých cestách horami a čtvrtý podél Jordánu. Díky vojenské ochraně Daniil tuto misi přestál bez úhony. Podobně tomu bylo i při největším pravoslavném svátku o velikonočním vzkříšení, kdy se zúčastnil spolu s královskou družinou obřadu tajemného rozsvěcování lamp nad hrobem Ježíše Krista. Tato pasáž tvoří v Daniilově cestopisu jeho vyvrcholení. V jeho závěru se také dozvídáme důvod, proč převor cestu uskutečnil a vydal o tom písemné svědectví. Je to jedno z nejemocionálnějších vyjádření víry v moc napsaného slova. Daniil je totiž přesvědčen o tom, že všichni, kdo si jeho cestopis přečtou, budou očistiáni stejně, jako by takovou pouť vykonali sami. I to je jeden z důvodů neobyčejné popularity tohoto díla, jež se dochovalo ve dvou stech opisech.

Položíme-li si otázku, proč konali pouť do Jeruzaléma Danielovi následníci, zjistíme, že důvody mnohdy nabývaly na konkrétnosti a pragmatičnosti. Zvláště markantní to je u vyslance Českých bratří Martina Kabátníka (1491–1492)³ a ruského staroobřadníka Ioanna Lukjanova (1701–1703).⁴ Zatímco Martin Kabátník chtěl zjistit, zda v Palestině nalezneme církev blízkou programu Českých bratří, Lukjanov chtěl získat církevního hodnostáře pro biskupskou stolicí staroobřadců. Jeho kontakty s představiteli řeckého kléru však skončily velkou deziluzí. Oba se přesvědčili v různých časových údobích, že hledat v Palestině čistotu prvotního křesťanství je zcela marné.

литературы (Пушкинский Дом) РАН. [http:// lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=4934](http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=4934) cit. 2012-2-16.

³ Cesta z Čech do Jeruzaléma a Egypta Martina Kabátníka z Litomyšle a na té cestě sepsání rozličných zemí, krajin, měst a způsobův jich a také obyčejův lidí, nově vytištěná. Léta Páně 1539 (Litomyšl). Nově cestopis vydal r. 1894 pod názvem Martina Kabátníka Cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira r. 1491–92 prof. c. k. vyššího gymnázia v Kolíně a dopisující člen Královské české společnosti nauk dr. Justin V. Prášek.

⁴ Putešestvije v Svjatuju Zemlju staroobřadca, Moskovskogo svjaščennika Ioanna Lukjanova v carstovanije Petra Velikogo, Moskva, 1864. Tato památka, kterou jsem v tomto vydání studovala v Moskvě, vyšla nově pod názvem Choždenije v Svjatuju zemlju moskovskogo svjaščennika Ioanna Lukjanova (1701–1703). Literaturnyje pamjatniki. Moskva 2008, 686 s. ISBN: 978-5-02-034399-3 Srov. také: http://az.lib.ru/l/lukxjanow_i/text_1703_hozhdenie_v_svyatuyu_zemlju_ol'dorfo.shtml ed. 11/01/2012\ cit. 2012-2-16. Toto vydání obsahuje všechny tři dochované redakce památky, jež k tisku připravili L. A. Ol'ševskaja a A. A. Rešetov a S. N. Travnikov (2. a 3. red.), sestavitelé i různocení a komentářů. Studie o této památce zde otiskl L. A. Ol'ševskaja a S. N. Travnikov, Žitije i choždenije Ioanna Lukjanova a spolu s A. A. Rešetovem Archeografičeskij obzor spisokov i redakcij Choždenija v svjatuju zemlju. Ibid.

Důvody, proč se do Jeruzaléma vypravili významní představitelé české šlechty Jan Hasištejnský (r. 1493)⁵ či Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic (1598)⁶ lze hledat spíše v dobovém kontextu a snad i v rovině psychologické. Rozmach obchodních cest, charakteristický pro celé 15. století, vrcholil v 90. letech. Na Jana Hasištejnského nepochybně působil vzor jeho mladšího slavného bratra Bohuslava, jehož latinský cestopis se bohužel ztratil. Na rozdíl od fyzicky značně náročného putování Kabátníkova, jenž vykonal svou pouť do Palestiny a Egypta po souši, kde se většinou připojoval ke kupeckým karavanám, Jan Hasištejnský putoval po obvyklé trase západoevropských poutníků – koňmo do Benátek a poté Středozemním mořem do palestinského přístavu Jaffa. Teprve pak následovala nepřijemná cesta horským terénem do Jeruzaléma. Koncem 15. století se však z poutnických cest stal samostatný způsob podnikání, dosti podobný soudobému cestovnímu ruchu. Odpovídala tomu přesná pravidla, stanovená smlouvou s patronem poutníků, s nimiž podepsali glejt, jenž jim za úhradu zajišťoval cestu tam i zpět. Do Palestiny připlulo 185 poutníků, jejichž seznam včetně osmi Čechů Jan Hasištejnský uvádí v příloze svého cestopisu, kterou mohl vytvořit díky kontaktům, které navázal již v Benátkách. V té době se také kolem Jana soustředila skupinka patnácti poutníků, s níž potom sdíleli mořskou plavbu.⁷ Lobkovic putoval s Jetřichem z Gutsteina z rodu Hroznaťů a s osobním kuchařem Blažkem. Český šlechtic, jemuž v době cesty bylo již přes čtyřicet, si totiž potrpěl na dobré jídlo. V Jeruzalémě se jim dostalo vlídného přijetí v bosáckém klášteře na hoře Sion, téhož, kde byl ubytován i Kabátník. Jeho cesta proběhla bez větších komplikací. Některými svými rysy – zvláště zájmem o soudobou politickou problematiku – prozrazuje již dříve nabyté zkušenosti z cest ve službách krále Vladislava.

⁵ Putování léta Páně 1493 k Božímu hrobu vykonané. Zapomenuté dílo objevil r. 1834 F. L. Čelakovský. Kritického vydání se však dočkalo až začátkem 20. století díky vydání F. Střejčka, o něž se opírám. Srov.: Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu. Dle rukopisu pražské c. k. Univerzitní knihovny vydal, úvodem, ukazatelem míst a slovníkem opatřil Ferdinand Střejček. ČAV, Praha 1902. Sbírka pramenův k poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku, skupina I., řada II, č. 4.

⁶ Putování aneb Cesta z Království českého do města Benátek: odtud po moři do Země Svaté, země Judské a dále do Egypta a velikého města Kairu. Potom na horu Oreb, Sinaj a svatě Kateřiny, v pusté Arabii ležící: na dva díly rozdělená: a od urozeného Pána, Pana Kryštofa Haranta z Polžic a z Bezdržic a na Pecce ec. Římského císaře jeho milosti rady a komorníka léta 1598 šťastně vykonaná i také pěknými figurami ozdobená. Jest při tom i krátké vypsání některých národův a obyčejův Sacrae Caesareae Regiae[ue] Majestatis. V Starém Městě Pražském: u dědice M. Daniile Adama z Veleslavína, 1608.

⁷ Srov. stať Oliviera Marina, Obraz turecké hrozby v díle „Putování k Svatému hrobu“ od Jana Hasištejnského z Lobkovič (1493). In: SOUKUP, P.: SVÁTEK, J. a kol.: Křížové výpravy v pozdním středověku. Praha 2010, s. 138–154; cit. s. 141, kde jsou odkazy na další sekundární literaturu.

Mnohem dramatičtější byla plavba pražského matematika a astronoma Oldřicha Prefáta z Vlkanova (1546),⁸ jen zažil na zpáteční cestě bitvu s korzary i mořskou bouří, jejíž mistrné vyličení patří k nejlepším částem jeho cestopisu. Prefát, stejně jako Kryštof Harant z Polžic a Bezdruzic (1598) již do značné míry předjímá některé postupy moderních cestovatelů. Svědčí o tom jeho racionální způsob deskripce lodní konstrukce i způsobu tehdejší mořské plavby i střízlivé posuzování poznané reality.

Zcela samostatnou kapitolu zaujímá mezi českými poutníky konce 16. století dobrodružné vyprávění Václava Vratislava z Mitrovic o pobytu v Turecku v letech 1591–1595,⁹ kam přijel s poselstvím Rudolfa II. jako patnáctileté komorní pachole, aby tam místo zamýšlené pouti do Jeruzaléma uvízl téměř na tři roky v černé izanbulské věži. Díky pomoci istanbulských kolegyň se mu podařilo i toto místo zdokumentovat, stejně jako nejdůležitější pamětihodnosti tohoto města, které zahrálo v poutnických cestách do Svaté země stěžejní roli.

Cestopis Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic (1598),¹⁰ talentovaného hudebníka, malíře i literáta, svědčí o jeho touze po poznání. Nelitoval námahy a bez

⁸ Prefát se rozhodl vydat svůj cestopis na naléhání přátel, přestože to byla dosti drahá záležitost. Cenu zvyšovala i vydavatelova snaha vytvořit luxusní ilustrovaný tisk v kožené vazbě. Tiskař Jan Kozel od Prefáta přijal na vytištění 53 míšeňských kop. Kniha vyšla r. 1563 na Starém městě pražském s poznámkou tiskaře: „Vytištěno ode mne Jana Kozla impresora v Domě M. Tomáše Mitisalimus.“ O další vydání se zasloužil po více než dvou stech letech r. 1786 v Praze u Jana Josefa Diesbacha František Faustin Procházka v rámci své Bibliotéky české, tentokrát však bez ilustrací. Soudobému čtenářstvu pak knihu zpřístupnil Karel Hrdina r. 1947, ve výročním roce Prefátova šťastného návratu ze Svaté země. Podle moderních edičních zásad vydala Prefátův cestopis za vědecké redakce Mirka Čejky brněnská badatelka Hana Bočková (Lidové noviny, Praha 2007) pod názvem *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny*, to jest do krajiny někdy židovské, země Svaté, do města Jeruzaléma k Božímu hrobu, kteroužto cestu s pomocí Pána Boha všemohúcího šťastně vykonal Voldřich Prefát z Vlkanova léta Páně 1546. Krom cenného kritického aparátu svoje vydání provází fundovanou studií *Člověk na cestě*.

⁹ Příhody Václava Vratislav z Mitrovic, sepsané autorem až po návratu z Turecka, dlouho kolovaly jen v opisích. Tiskem jeho dílko vyšlo až zásluhou F. M. Pelcla r. 1777 a stalo se tak součástí české obrozenecké literatury. Autentické, prosté vyličení drsných zážitků Václava Vratislava se v té době setkala s živým čtenářským ohlasem doma a posléze, díky anglickému a německému překladu i v zahraničí. Nově je ve 20. stol. vydal Alois Bejblík v *Mladé frontě* r. 1977.

¹⁰ Putování aneb *Cesta z Království českého do města Benátek: odtud po moři do Země Svaté, země Judské a dále do Egypta a velikého města Kairu. Potom na horu Oreb, Sinaj a svatě Kateřiny, v pusté Arabii ležící: na dva díly rozdělená: a od urozeného Pána, Pana Kryštofa Haranta z Polžic a z Bezdruzic a na Pecce ec. Římského císaře jeho milosti rady a komorníka léta 1598 šťastně vykonaná i také pěknými figurami ozdobená. Jest při*

ohledu na nebezpečí, na něž byl upozorňován, absolvoval i strastiplnou cestu do sinajského Kateřinského kláštera, na niž téměř dopltil životem. Díky jeho pozoruhodným kresbám je řada dobových reálií zachycena zcela autenticky.

Cesta do Svaté země moskevského kněze Joanna Lukjanova za panování Petra Velikého v letech 1701–1703¹¹ proběhla již za zcela jiné politické situace. Zatímco Kryštof Harant musel svoji státní příslušnost skrývat, protože po tureckém území putoval v době rakousko-tureckého válečného konfliktu,¹² Lukjanov se tam vydal s cestovním glejtem Petra Velikého, který uzavřel Tureckem r. 1700 mírovou smlouvu na třicet let, protože potřeboval vyřešit situaci na pobřeží Baltu. Její součástí byla i dohoda o podmínkách poutnických cest do Jeruzaléma z 1. října 1701. V mírové smlouvě bylo stanoveno na základě dvanáctého článku: všem světským i duchovním osobám Moskevského carství se umožňuje svobodný přístup do svatého města Jeruzaléma a ke všem místům hodným návštěvy, a to bezplatně. Všem ruským a moskevským duchovním žijícím v Otomanské říši se zaručuje, že jim nebude činěno žádné příkoří. Přesto právě Lukjanov přetrpěl za své pouti z Ramly do Jeruzaléma pravděpodobně nejdramatičtější přepravu, jakou kdy poutníci na tomto úseku zažili. Obrovskou výpravu půl druhého tisíce poutníků totiž v průběhu celé cesty nestále fyzicky napadali vzbouření hladoví pouštní Arabové, kteří je o vše obrali a mnohé z nich těžce zranili. Lukjanov sám ze všeho vyšel bez úhony, protože jej kočovníci podle jeho chování pokládali zřejmě za jurodivého, tedy za osobu nedotknutelnou. Cestopis je pozoruhodný nejen stylistickou košatostí, ale i neobyčejně demokratickým smyšlením prostého moskevského kněze, který na několika místech zdůrazňuje, že lidi nelze posuzovat podle prvního byt' ořesného dojmu, protože lidé jsou si před tváří Boha všichni rovni.

tom i krátké vypsání některých národův a obyčejův Sacrae Caesareae Regiae[ue] Majestatis. V Starém Městě Pražském: u dědice M. Daniile Adama z Veleslavína, 1608.

¹¹ Putešestvije v Svjatuju Zemlju staroobrjadca, Moskovskogo svjaščennika Ioanna Lukjanova v carstovanije Petra Velikogo, Moskva, 1864. Tato památka, kterou jsem v tomto vydání studovala v Moskvě, vyšla nově pod názvem Choždenije v svjatuju zemlju moskovskogo svjaščennika Ioanna Lukjanova (1701-1703). Literaturnyje pamjatniki. Moskva 2008, 686 s. ISBN: 978-5-02-034399-3 Srov. také: http://az.lib.ru/l/lukxjanow_i/text_1703_hozhdenie_v_svyatuyu_zemlju_olderfo.shtml ed. 11/01/2012\ cit. 2012-2-16. Toto vydání obsahuje všechny tři dochované redakce památky, jež k tisku připravili L. A. Ol'ševskaja a A. A. Rešetov a S. N. Travnikov (2. a 3. red.), sestavitelé i různotočení a komentářů. Studie o této památce zde otiskl L. A. Ol'ševskaja a S. N. Travnikov, Žitije i choždenije Ioanna Lukjanova a spolu s A. A. Rešetovem Archeografičeskij obzor spisok i redakcij Choždenija v svjatuju zemlju. Ibid.

¹² V letech 1590-1606 probíhala mezi Habsburky a Tureckem tzv. patnáctiletá válka. Srov. uhersko.com/1526-1790.htm cit. 2012-5-29.

Další z ruských poutníků Avraam Sergejevič Norov (1795–1869), autor *Putování po Svaté zemi r. 1835*,¹³ byl pozoruhodná osobnost. Jako sedmnáctiletý ztratil v bitvě u Borodina část nohy, za což si u palestinských domorodců vysloužil přezdívku „derevjaška“ – dřevěná noha. Nicméně ani tato okolnost tohoto pozoruhodného geografa, literáta, politika a významného státního činitele neodradila od řady cest po Blízkém východě a jiných lokalitách.

Podle námětu René de Chateaubridanda, autora *Cesty z Paříže do Jeruzaléma*, uskutečněné r. 1806, cestoval s Biblií v ruce, s jejímž zněním srovnával vše, co v Palestině navštívil. Byl to tedy první z cestovatelů, jehož záměrem bylo především poznání. Není tedy divu, že jako jeden z prvních ruských geografů projel na plachetnici celý tok Nilu, takže se seznámil i se severní částí Súdánu. Shromáždil cenný materiál z oblasti geografie, ekonomie a kultury tamního obyvatelstva. *Putování po Svaté zemi*, jež vyšlo ve třech vydáních v letech 1839, 1844 a 1856, bylo ze všech jeho cestopisů nejslavnější. Není divu, že bylo v polovině 19. století přeloženo i do češtiny.

Neurotik Nikolaj Vasiljevič Gogol (1809–1852) jel do Jeruzaléma za jedné ze svých největších duševních krizí v únoru r. 1848, aby zde nabral duševní sílu a vyjádřil své díky Bohu. Za těmito prostými slovy, napsanými příteli básníkovi Vasiliji Žukovskému je cítit únavu a touhu vymanit se z deprese, jež se mu po čtyřech letech stala osudnou.¹⁴ Spisovatel měl za sebou těžké údobí úmorné práce nad druhým dílem *Mrtvých duší*, kdy se po vydání své problematické knihy *Korespondence s přáteli*, tvrdě zkritizované jeho přítelem Bělinským v otevřeném dopise, cítil velmi osamělý a nešťastný. Cesta mu skutečně přinesla značné uspokojení a ulehčení. Ostatně při cestování se vždy cítil mnohem lépe. Je to patrné i z toho, jak výstižně dovedl ještě po dvou letech v dopise Žukovskému vylíčit

¹³ NOROV, A. S.: Putešestvije po Svjatoj Zemle v 1835 godu Avraama Norova. Čast' pervaja, SPb. 1838, s. IV. První část cestopisu má 336 str. a končí líčením Norovovy prohlídky Omarovy mešity. Do češtiny dílo přeložil Norovův český přítel, knihovník premonstrátského kláštera v Teplé. Srov.: Abrahama Norova, císařského ruského tajného rady, Putování po Svaté zemi roku 1835. Podlé druhého vydání zčeštěné od P. Filipa Klimeše. D. I (s 8 vyobrazeními) Musejních spisů č. XXXIX. V Praze Komisi knihkupectví Václava Řivnáče 1851.

¹⁴ V. A. Žukovskomu. Neapol, 10. ledna 1848. In: GOGOL', N. V.: Polnoje sobranije sočinenij. Pis'ma 1848–1852, t. 14. Leningrad, 1952, s. 33–39. Dopis adresovaný dávnému příteli do Frankfurtu am Main má programní charakter a podle závěrečné poznámky byl určen jako úvod pro druhé vydání *Perepiski s druž'jami*, kde měl být otištěn pod názvem *Iskusstvo jest' primirenije s žizn'ju*. Gogol zde analyzuje tolik kritizovanou knihu *Korespondence s přáteli* a uznává, že úkolem spisovatele je především vytvářet obrazy, nikoli poučovat. Analyzuje i vlastní psychické dispozice a přiznává, že k humoru a satirě přístupoval vždy, když se chtěl vymanit z vlastních depresí. Srov. také: MANN Ju.: Gogol'. Zaveršenie puti 1845–1852, Moskva 2009.

celou atmosféru chrámu Vzkříšení, jak Rusové nazývají chrám Božího hrobu. Díky přání Žukovského, aby mu přítel vyličil své jeruzalémské zážitky jako inspiraci pro zamýšlenou poemu *Věčný žid*, vzniklo jedno z nejpůsobivějších děl tohoto žánru, iniciující jeho další vývoj.

Jeho peripetie jsou demonstrovány na tvorbě Jana Nerudy, Ivana Bunina a Andreje Bělého – tedy dalších profesionálních literátů, z nichž každý měl k tomuto záměru důvody dosti odlišné. Není třeba zvláště zdůrazňovat, že Jan Neruda (1834–1891) měl ke Gogolovi vztah neméně blízký než jeho přítel Vítězslav Hálek (1835–1874), který svou cestou do Cařihradu Nerudu předešel o pět roků.¹⁵ Neruda stejně jako Hálek byl veden především snahou přiblížit českým čtenářům Balkán a Turecko, k jehož državám patřily až do r. 1917 Palestina i Egypt. Norov, Gogol i Neruda ještě museli prokázat značnou fyzickou kondici, protože svoje cesty po souši konali vesměs v koňském sedle. Neruda líčí, jak jel z Jaffy do Jeruzaléma: v jedné ruce zbraň, v druhé uzdu. Tehdy, na jaře ř. 1870 mu bylo šestatřicet. Jako jeden z prvních českých autorů vyličil svoje zážitky z cesty kolem nedávno dokončeného Suezského průplavu.

Zcela jiné pohnutky než českého novináře Nerudu vedly k cestě do Palestiny a Egypta prvního ruského nositele Nobelovy ceny Ivana Bunina (1870–1953), jenž odtud posléze vytěžil lyrické cestovní črty či poemu *Stín ptáka* (1907–1900).¹⁶ Tohoto věčného poutníka, který v době své druhé cesty do Palestiny r. 1907 řešil i problémy svého osobního života, vždy přitahovala nostalgická místa, odpovídající jeho naturelu. Poetická knížka, jejíž název symbolicky využívá dávného mýtu o tajemném ptákoví chuma, přinášejícího lidem štěstí.¹⁷ patří k tomu nejlepšímu, co bylo o těchto vyprahlých písečných končinách napsáno. O ptáku chuma se Bunin dočetl v díle svého milovaného perského básníka 13. stol. Sa'dího.¹⁸ Spolu s Koránem to byly knihy, od nichž se během cesty neodlučoval.

Cesta dalšího ruského symbolisty Andreje Bělého (1880–1932) do Itálie a odtud stále více na jih a východ byla únikem z hektického života Moskvy na sklonku r. 1910 a touha najít místo, kde by se mohl soustředit k napsání druhé

¹⁵ HÁLEK, V.: *Obrázky z cest*. Praha 1958. Vzpomeňme často citovanou Hálkovu stat' o stavu českého divadelnictví, výmluvně nazvanou Gogola hledám. (Národní listy 23. srpna 1872.)

¹⁶ BUNIN, I. A.: *Polnoje sobranije sočinenij v 4 tt. T. 2 Teň pticy. Povesti i rasskazy 1909–1916*. Samostatně: Paris 1931.

¹⁷ Chuma nebo podle Bunina chumaj je bájný fénix, přinášející lidem štěstí. Podle dávného mýtu každý, na něhož dopadne jeho stín, se stane králem. Pták chuma se nedotkne ničeho živého. Živí se jen kostmi.

¹⁸ Perský básník šejch Abú Abdilláh Mušarifuddín ben Muslih Širází, známý jako Sa'dí (kolem 1184, Širáz – kolem 1292, tamtéž) proslul svými didaktickými skladbami *Růžová zahrada* (Gulistán, 1258) a *Ovocný sad* (Bústán, 1257).

dílu románu *Stříbrný holub* (1909). Odjel sice s příslibem nakladatelství Musaget, že mu bude vyplacena záloha na druhý díl románu (budoucí román *Petrohrad*) tři tisíce rublů, posléze se však ukázalo, že to byl slib dosti problematický. Kdysi se mi podařilo v moskevském Literárním archivu Maxima Gorkého objevit dvě kresbičky Andreje Bělého, líčící jeho cestovní martyrium velmi plasticky. Výsledkem byla téměř půlroční cesta mladého páru¹⁹ do jižní Itálie, Tunisu, Egypta a posléze téměř nedopatřením také do Jeruzaléma, který mu znechutili podobně jako kdysi české lázně Gogolovi dotěrní a netaktní ruští turisté. Problematické to bylo i s otiskováním cestovních črt Bělého, jež vznikaly částečně během pobytu a částečně s odstupem mnoha let. Dramatické politické události první světové války a revoluce jejich vydání značně oddálily, takže část textů se stala součástí pozdních spisovatelových memoárů a část byla otištěna až po letech v odborném tisku, kde prakticky zapadla.²⁰

Srovnání mýtů, zaznamenaných poutníky do Svaté země, s křesťanskou symbolikou, do značné míry objasňuje, jak probíhal v moderních dějinách posun od archaického člověka k člověku historickému.²¹ Bezmezná víra v mýtus, příznačná pro archaickou dobu, je charakteristická především pro prvního z vytypovaných autorů. Daniil věří všem legendám, s nimiž se na své pouti setkává. Věřící v mýtus zázračného zažehnutí světél nad Božím hrobem, o němž věděl i čínský panovník Kublaj-chán, jak o tom svědčí *Milion* Marka Pola. Návštěvu svatých míst, opředených takovým růžencem legend, musel včlenit do svého fiktivního cestopisu i tak řečený Mandeville. Srovnáme-li Daniilovo vyprávění s mýty, zaznamenanými českými poutníky do Jeruzaléma a Egypta, musíme konstatovat značný posun směrem k realitě. Zde již není ta naivní víra a nepředstíraný obdiv ke všemu sakrálnímu, s čím přišel poutník na své cestě do kontaktu. Značnou roli samozřejmě hrála i skutečnost, že všichni čeští pisatelé byli jen zbožní laici. Význam měl i časový posun a nárůst skepse v době rané i vrcholné renesance. Z hlediska typologického můžeme zaznamenané mýty rozdělit do tří skupin.

¹⁹ Bělého tehdy provázela Asja Turgeněvová, která se teprve dodatečně stala jeho občanskou ženou.

²⁰ BELYJ, A.: Ja byl mež vas... Moskva, 2004, 342 n. BELYJ, A., OFEJRA: Putevyje zametki. Čast' 1. Moskva 1921. BELYJ, A.: Putevyje zametki. T. I, Sicilija i Tunis, Moskva-Berlin 1922. Afrikanskij dnevnik Andreja Belogo. Rossijskij archiv. Istorija Otečestvba v svidetel'stvach i dokumentach XVIII–XX vv. T. I, Studija Trite. Rossijskij archiv, Moskva, 1991, s. 330–454.

Srov. KOTRELEV, N., 1991. Zlosčastnaja sud'ba sčastlivoj knigi. K istorii putevyh zapisok Adreja Belogo. Srov. Fundamental'naja elektronnaja biblioteka. Russkaja literatura i fol'klor. http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Afrika/XX/1900-1920/Andrej_belyj/pred.phtml?id=8081cit., 2012-2-19

²¹ Srov. ELIADE, M.: Mýtus o věčném návratu. Praha, 1993. Týž: Mýty, sny a mystéria. Praha, 1998, s. 44–45.

První má charakteristické znaky toponymických pověstí, objasňujících příčiny rozvrácení měst, postavení chrámů, vzniku jejich jmen atd. Často využívají postupů kouzelných pohádek. Druhou skupinu tvoří záznamy antické mytologie spjaté s navštívenými místy. Jde vesměs o letmé zmínky, jež mají naznačit pisatelovu učenost, nebo jsou opozicí k mýtům křesťanským, jež mají vždy dominantní roli. Největší část tvoří křesťanská hagiografie, v níž kromě ústřední postavy Ježíšovy vystupuje především sv. Helena – zakladatelka hlavního jeruzalémského chrámu, k němuž směřují kroky všech poutníků, neboť podle legendy právě zde se měly odehrát nejdůležitější okamžiky Kristovy smrti. Příznačný je již sám fakt jeho dvojího názvu: chrám Vzkříšení u pravoslavných, bazilika Božího hrobu u římských katolíků. Princip schizmatu, projevující se i odlišným výtvarným zobrazováním posledního soudu, je tak náležitě potvrzen. Podobně je tomu s legendami o svatě Trojici, zastoupenými u Daniila, avšak absentujícími u českých poutníků. Jejich laický původ je zřejmý z jejich líčení návštěv posvátných míst. Zatímco Daniil plní svou duchovní misi včetně její obřadní složky, čeští poutníci zůstávají na pozici objektivních pozorovatelů, což je spojuje s funkcí moderních cestovatelů. Dominantou jejich cestopisů není velikonoční tajemné zapálení svatého světla nad hrobem Kristovým, jímž vrcholí cesta Daniilova. Kuličky příběhů jsou propouštěny mezi prsty jako modlitby podle různých typů růžence. Návštěvy posvátných míst jsou postupným plněním zadání sakrální cesty, jíž byl buď církevní úkol, jak je tomu u Kabátníka či Lukjanova, křesťanská horlivost, charakteristická pro Jana Hasištejnského, či Kryštofova snaha cestou k Božímu hrobu splnit misi renesančního poutníka a utčit památku zemřelé ženy.

Lukjanov jako kněz dobře obeznámený s cestopisem Daniilovým, který ovlivnil poetiku jeho vlastního vyprávění, věřil stejně jako jeho dávný předchůdce všem mýtům uváděným ve středověkém textu. Některé z nich rozšiřuje o další zázraky, o nichž se za svého putování dozvěděl. Každý mýtus totiž postupem času narůstá a košatí, zvláště když je spjat s místy tak čilého cestovního ruchu, jak je tomu ve Svaté zemi.

Složitější situace byla u Avraama Norova, který putoval po Palestině s Biblií v ruce. Vzhledem k tomu, že Svaté písmo pokládal za neotřesitelný pramen informací, bylo pro něho vše, co našel potvrzené v Písmu, autentickým dokladem reálné skutečnosti. Není divu, že prvním z ruských poutníků, kdo otevřeně reagoval na neshodu mezi vžitou představou věřících o místech Kristova skonu, hrobu a všech událostí vedoucích k jeho smrti, a jejich jeruzalémským umístěním pod střechou jednoho chrámu, byl realista N. V. Gogol. Nikdo jistě nebude pochybovat o síle jeho víry i důvodu jeho pouti ve chvílích velké životní krize. O to více je jeho výpověď závažnější. Ke stejnému úsudku přišel nezávisle na Gogolovi i jeho český obdivovatel Jan Neruda. S typicky českou střízlivostí poznamenává, že kostel byl postaven na místě zcela libovolném. Zájmem o islámskou kulturu je

Nerudovi blízký Ivan Bunin, otevírající zobrazovaným místům svou duši lyrického introverta. Mýty jsou pro Bunina jedním z prostředků, jak umocnit básnickou dikci.

Po této stránce jsou cestovní črty Andreje Bělého velmi odlišné. Mýtický prvek v nich zcela chybí. Smyslem pro ironii a burlesku je Bělyj blízký nejen Gogolovi, ale i Janu Nerudovi, s nímž jej sblížuje i výtvarné a dramatické zachycování některých hyperbolicky umocňovaných burleskních scének. Všudypřítomná hudba, jež Bělého obklopovala od nejtělejšího dětství, je stylisticky využívána i v jeho cestopisech. Zvláště markantní je to tehdy, když k tomu dává impuls sama zobrazovaná scéna.